

242170

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

1. SZÁM

JÓ MAGYARSÁG

ÍRTA

SZINNYEI JÓZSEF

A MAGYAROSAN II. ÉVFOLYAMÁBÓL VALÓ KÜLÖNNYOMAT

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1935

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA

az 1932-ben megindított nyelvvédő moz-
galom terjesztése és megerősítése végett

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

címen közérdekű és könnyen hozzá-
férhető tanulmányorozatot ad ki.

A sorozatnak most megjelent első két száma;

1. SZINNYEI JÓZSEF: JÓ MAGYARSÁG
(Különnyomat a Magyarosan II. évfolyamából)

Ára 10 fillér

2. ZOLNAI GYULA: VAN-E SZÜKSÉG NYELV-
MŰVELÉSÜNK IRÁNYÍTÁSÁRA?
(Különnyomat a Magyarosan III. évfolyamából)

Ára 20 fillér

M. Nyelv. O. 1098
/1.

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

1. SZÁM

JÓ MAGYARSÁG

ÍRTA

SZINNYEI JÓZSEF

A MAGYAROSAN II. ÉVFOLYAMÁBÓL VALÓ KÜLÖNNYOMAT

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1935

242170

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

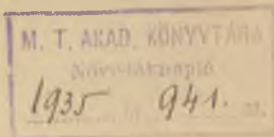
APR 1977

Jó magyarság.

Midőn a mult század hetvenes éveinek elején mind hangosabbá vált az a követelés, hogy a nyelvújítók szerzetelenségeinek gátat kell vetni, és megkezdődött az erős ellenhatás, közkézen forogtak Müller Miksának nagyon elmés és érdekes, de sokszor fölületes nyelvtudományi fölolvadásai. Mi fiatalok mohón szíttük magunkba az ő tanait: hogy a nyelvtudomány a természet-tudományok közé tartozik; hogy a nyelv természeti tárgy, amely folyton változik ugyan, de változását az ember sem elő nem idézheti, sem el nem háríthatja; hogy „éppen úgy gondolhatnánk arra, hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein vagy hogy föltalálunk új szavakat a magunk tetszése szerint“. Ezek olvastára az a meggyőződés vert bennünk gyökeret, hogy a nyelv valóságos nenyúljhozzám-virág, és súlyos vétséget látunk abban, hogy a nyelvújítók a nyelvnek (Müller Miksa szerinti) „természetes növését“ megzavarták.

Az új nyelvjavító mozgalom megindulása óta több mint egy félszázad telt el, s ebbe a félszázadba esett bele a nyelv életéről való fölfogásunknak nagy átalakulása. Ezzel természetesen velejárt a nyelvhelyesség fölfogásának megváltozása is. Meg kell vallanunk, hogy ha annak

idejében figyelmesebben olvastuk volna Müller Miksát, már (Zrínyiként szólva) „iffiú elmével“ sem lettünk volna oly merevek az emberi beavatkozással szemben. Ez a merevség idő jártával, mialatt módunkban volt a régi nyelvet és a nép nyelvét alaposan megismerni, egyre jobban engedett. Azt az elméletet, hogy az embernek semmi hatalma sincs a nyelv fölött, teljesen meghazudtolta a nyelvújítás, mert diadalmasan megmutatta, hogy igenis: van. A mi szemünkben, mostani nyelvészek szemében a nyelvújítás egy darab nyelvtörténet: forradalmi korszak, amelynek emberei lelkesek és merészek voltak s hazafias tüztől hevítve iparkodtak a magyar nyelvet gazdagítani, szépíteni és mindennek kifejezésére alkalmassá tenni. E nyelvi forradalom alkotásai nagyon elegyes értékűek, és jó részeik nem is bizonyult életrevalónak. Azonban a szokatlan módon alkotottak között is nagyon sok olyan van, amely eleinte bántotta ugyan a nyelvérzékét, de idő jártával megszokottá vált és az irodalmi nyelvnek nélkülözhetetlen elemévé lett. Ezeken már nem érzik, hogy „nem igaz kamarán keltek“, s ma már lemosolyognák azt az akadémikuskodó nyelvjavítót, aki az ilyeneket üldözné és ki akarná irtani. Nyelvújítás nélkül nem volna olyan Vörösmartynk, Petőfink, Aranyunk, sem olyan szépprózánk, amilyen van, és ügyefogyott volna a tudományos nyelvünk.

Azonban mégis természetes és jogos volt az az ellenhatás, amelyet a nyelvújítás a múlt század hetvenes éveinek elején keltett. A szokatlan alkotások között már nagyon sok volt a fölösleges, és az ilyenek gomba módra szaporodtak; az idegenszerűségek is, különösen a németességek, veszedelmesen terjedtek. A nyelvérzék el volt alélva, azt föl kellett rázni kábultságából. A nyelvjavítók kérlelhetetlenek és kíméletlenek voltak; serényen forgatták a vitatkozás fegyvereit s az érvek sujtó buzogányával és a maró gúny, az irónia hegyes főrével sajtó sebeket ejtettek. Ellenfeleik azt lobbantották a szemükre,

hogy túlzók. Eleinte azok is voltak, de semmi ellenhatás sem lehet el túlzás nélkül. Az eredmény meglett: az elalélt nyelvérzék föleszmélt. Az az irtóháború, amelyet a Magyar Nyelvőr a nyelvújításnak fölösleges és könnyen pótolható szokatlan alkotásai ellen indított, sok ilyen szótól szabadította meg nyelvünket. Az 1879-ben megjelent Antibarbarus még egy sereget tesz rovásra mint kivetnivalót, s ma már ezeknek hírük-hamvuk sincs. Ilyenek: *delnö, dolgozda, dülény, egészszeti hánylat, külzeléki hánylat, egély, ferdény, lobor, mireny, nedély, vigarda, fész, göreb, gúnyor, itész, látáb, ébrény, indóház, emlény, hajtalék, mentelék, nyakorján, reggély, újdondász, ódondász, szabadonc, gyárnok, gyúpont, gyünév* stb. Ezek voltak, nincsenek; és jó, hogy nincsenek.

De a M. Nyelvőr nemcsak a „fattyúhajtásokat“ nyesegette, hanem az „idegen csemetéket“ is irtogatta. Soha még tudományos folyóiratnak nem volt minálunk olyan erős és általános hatása, mint a Szarvas Gábornak. A beszélők vigyázni kezdtek a nyelvükre, mert nem tudhatták, nincs-e a társaságukban egy fiók-nyelvőr, aki menten rájuk pirít, ha hibáznak. Az írók is jobban kezdtek ügyelni a tollukra, mert fölébredt bennük a lelkiismeret, s a Nyelvőr ostorától is féltek. Jóformán minden tudomány és a hírlapirodalom terén is támadtak apostolai a jó magyarságnak; csak az aktáknak megcsontosodott nyelvét nem érintette az új korszak szele. Akadt ugyan a hivatalszobákban is egy-két buzgó nyelvjavító, de szavuk „a pusztában kiáltónak szava“ volt.

A jó magyarság hívei között találtak olyanok is, akik buzgóságukban papábbak akartak lenni a papánál és a jó helyébe is mást akartak tenni. Némelykor éppen olyan jóval helyettesítették, máskor meg rosszul ütött ki a csere. Így pl. egészen ok nélkül húzódoztak és húzódoznak némelyek még most is a *veszély* meg az *engedély* szótól, mert amaz már a XVI. században előfordul, emez meg nyelvújítási alkotás ugyan, de teljesen ki-

fogástalan, azért semmi ok sincs arra, hogy *veszélyeztet* és *engedélyez* helyett azt írjuk: *veszedelmeztet*, *engedelmez*. Ha a kódex-íróknak jó volt a *mostani* szó, ne régieskedjünk és ne írjunk helyette *mostan valót*. A *vezércikk* Kossuth Lajosnak szerencsés alkotása, nem csínalmány, hanem két meglevő szónak magyar minták szerinti összetétele, amely legalább is kevésbé németes, mint a *vezető cikkely*. Az elnök rendszerint magasabban ül, mint azok, akiknek tanácskozását vezeti, azért az *elnöklete alatt* kifejezés egészen természetes és helyes, kár tehát ennek helyébe a meg nem felelő *elnöklése mellett* vagy *elnöklésével* kifejezést erőszakolni. Volt, aki még a *faj* szó ellen is kifogást tett és csak a *faj*-t tartotta helyesnek, pedig a *faj* szó már a Halotti Beszédben megvan, annak az írója pedig nem volt szófaragó.

A nyelvjavító mozgalomnak Szarvas Gábor volt a lelke. Az ő halála után lelohadt a tűz, és megesappant a buzgalom. A korábbi nagy harcokat apró csatározások váltották föl. A nyelvjavítók egy része elhallgatott, mások egészen belemerültek tudományos búvárlataikba, s egyiküket-másikukat talán megingatta a nyelvhelyesség kérdésének az a szabadelvű fölfogása, amelyet egy kiváló külföldi nyelvtudós hirdetett. A nyelvjavítás és nyelvtisztítás ügyében inkább nem-nyelvészek és félig-meddig nyelvészek buzgólkodtak, de ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy avatatlanok.

Kár, hogy nem támadt még egy Szarvas Gábor, mert sok irtani és javítani való maradt még, s a régihez sok új is járult hozzá, sőt bizonyos oldalról valóságos második nyelvújítás indult meg. A nyelv romlásának és a nyelvérzék megfogyatkozásának okai továbbra is megvoltak. A tanult osztályokba folyton nagy számmal kerültek bele olyanok, akik apjuktól, anyjuktól nem tősgyökeres, hanem németességekkel kevert magyarságot tanultak. Ezt később olvasmányaik is táplálták, olyan

olvasmányok, amelyeknek nyelve egy hajszálnyival sem volt jobb az övéknél, mert akiknek tolla alól kikerültek, azok otthon ugyanazt a nyelvet tanulták. Hogy ezek közt az olvasmányok közt melyik hatott és hat ma is legkártékonyabban, azt nem szükséges mondanom. Gutta cavat lapidem. Amit az ember előtt mindennap ismételenek, arra egyszer-másszor rájár a szája, ha még oly ép is a nyelvérzéke; hát még, ha nem ép!

Nyelvünknek legfőbb baja az idegen hatás befogadására való nagy készségünk. Nem szavak meghonosítását értem, mert erre a „behozatal“-ra minden nyelvnek szüksége van, s nálunk ez nem is volt túlon túl nagy. Azt a szellemi tunyaságunkat fájlalom, hogy sokszor nem a magunk nyelvén gondolkozunk, amely rendkívül gazdag és a legnagyobb finomságok kifejezésére is alkalmas, hanem idegen nyelvből — most már legeslegtöbbször a németből — fordítunk, idegent utánzunk. Igazgyöngyök és gyémántok hevernek kincsesházunkban, mégis üvegyöngyöket és csehgyémántokat veszünk át a szomszédtól. A töszyökeres magyar nép agyából számos talpraesett elnevezés pattant ki. Az óra ingáját elnevezték *sétáló*nak, az ébresztő-órát *serkentő*nek, az automobilt *robogó*nak, a gyujtót *villantó* (= villantó)-nak, s még a megröntgenezésre is termett már népi szavunk: *megsugarazni*. Ilyenek íróktól is telhetnének, aminthogy teltek is, de sajnos, sokan vannak a gyenge nyelvérzékűek, a magyar észjárás híjával valók, a jó magyarság iránt érzéketlenek, s azok inkább nagy kényelmesen átveszik azt, amit készen kapnak: fordítanak és utánoznak s így sokszor voltaképpen németül írnak magyar szavakkal. A németiségnek igen erős hatása már a nyelvújításnak sok alkotásán is meglátszik. Hogy csak egy-két példát említsek: a németnek van egy jó csomó *-ling* végű szava, ezeknek másait természetesen a magyarban is egyenruhába kellett bujztatni, s így állott sorba a *bérenc*, *fegyenc*, *ifjenc*, *kedvenc*, *kegyenc*, *kü-*

lönc, lelenc, tanonc, tolonc, udvaronc, újonc, védenc meg a többi. A német *-lich* végű határozók egész hadát vonták maguk után a *-lag, -leg* ragos magyar szavaknak: *bíróilag, törvényileg, hatóságilag, rendeletileg, fegyelmileg, elnökieleg, jegyzőkönyvileg, küldöttségileg, útirátílag, írásbelileg, levélileg, szóbelileg, lényegileg, sajátkezüleg, tényleg* stb. A *fivér* és a *nővér* szó igazolható alkotás ugyan, de a jó nyelvértékű magyar ember még mai napság is kieri belőlük a *Brudert* és a *Schwestert* s idegenkedik tőlük. (Az ilyen nyelvgazdagításban kevés a köszönet, mert szegényítéssel jár; sok városi magyarnak már nincsen *öccse, bátyja, húga, nénje*, csak *fivére* és *nővére* van.)

A németség hatása folyton tart, s az apáinkról ránk szállott nemszeretem örökség egyre gyarapszik.

Úton-útfélen bántja a fülünket az idegenszerű kifejtés. Meg kell hallanunk, mert éppen azok között, akik így beszélnek, sok a hangos beszédű. Nekik a mi földrésziünk nem *Európa*, hanem *Ejrópa*; a kettős mássalhangzók helyett rövideket ejtenek: *kelemes, szelemes, vilamos, elenkezőleg, bene, retenetes*; az ő vonatjuk nem „egy óra múlva“ indul, hanem „egy óra múlva“; ha valakit megdicsérnek, hogy „nagyon derék ember“, akkor mind a három szónak kiemelik az első tagját, s mikor azt kérdik, hogy „mikor megyünk haza?“, az utolsó szótagon fölkapják a hangot.

Nagyon elharapóztak az olyan összetételek, amelyeknek csak az utótagja van lefordítva, az előtagjuk pedig meg van hagyva német alakjában. Ezek között van egy soktagú család, a *kultúr*-család: *kultúrember, kultúrnép, kultúregylet, kultúrviszonyok, kultúrszükséglet, kultúrigények, kultúrállam, kultúrpalota* és a sokszor emlegetett *kultúrfölény*. Ilyenek még: *agrárállam, agrárország, agrártársadalom, agrárkérdések; textilipar, textilpiac, textilárak, sőt textildolgok* is (e h.: *-holmik*); nemkülönben a *strandfürdő* (de magában

strand is). (Az így beszélők fölfogása szerint nyilván különbséget kell tenni *strand* és *part* között; a *strand* az előkelőké, míg az alsóbbrendűeknek csak közönséges *partjuk* van.) Félig-magyarok az ilyen összetételek is: *Afrika-utazó*, *Balkán-háború*, *havanna-szivar*, e h. *afrikai utazó* vagy *Afrika-járó*, *balkáni háború*, *havanai szivar*. Nagyon lábrakaptak újabban ismét a *túl*-előtagú németes összetételek is, mint *túlnagy*, *túlsok*, *túlkevés*, *túlédés*, *túlerős*, pedig ezeket régebben már sikerült megtizedelni.

Sok visszaélést követnek el a névelőkkel is. A határozatlan névelő idegenszerű használata félelmetesen terjed, s az ép nyelvérzékű embert mód nélkül bántja. midőn pl. egy aranyszájú szónokunk ajkáról ellebben ez a mondás: „Az *egy* szép tett, az *egy* nemes tett, az *egy* hazafias tett volt“. Ebbe a hibába sokszor belesnek kitünő stiliszták is; akárhányszor elkövette egy nagy írónk is, pedig nem is tudott németül (vagy talán éppen azért). De nem kisebb hibát követnek el azok, akik az ellenkező túlzásba esnek és a határozatlan névelőt elhagyják, holott ki kellene tenniük, pl. *kis* vizet kérek. *pár* szál virágot vettem, *kicsit* szégyellem is. — Förtelmes németesség a határozott névelőnek a német *die* értelmében való alkalmazása ilyenekben: *a* Jászai, *a* Márkus, *a* Fedák. Sajnos, hogy ez már a leányiskolákban is meggyökeresedett, pedig a magyar ember a nőt sohasem nevezi, se nem szólítja a puszta vezetéknévén; neki *Jászai*, *Márkus*, *Fedák* így magában vagy akár névelővel is mindig generis masculini. — Viszont hiba némelykor a határozott névelő elhagyása. Unos-untig megrótták az ilyeneket: *elnök* az ülést bezárja, *szerző* nem helyesen fogta föl a föladatát, *vádlott* alibit igazolt stb., amelyek rossz németiségnek rossz magyar utánzatai. Ennél még gyakoribb hiba az, hogy elhagyják a különválasztó névelőt, pl. e h.: „*a* magyar és *a* német hadse-

reg“ azt mondják: „a magyar és német hadsereg“, mert ez magyarokból és németekből álló hadsereget jelent.

A névmások használatában legbántóbb a vonatkozó *aki, ami, amelynek* túltengése a személynévmások vagy a mutatók rovására, pl. A kereskedők a kormány tagjainál is jártak, *akiket* közbelépésre kértek. Több gyujtógránát érte a hajót, *amely* három órai harc után elsüllyedt. A miniszter úr válasza nem kielégítő, *amire* nézve meg kell jegyeznem... stb. a végtelenségig. A hivatalos nyelvben csakúgy hemzseg a sok *minélfogva, miért is, minnek folytán, minnek következtében*, e h.: *en-nélfogva, azért, tehát, ez okból, ennek következtében*. Ezek réges-régi magyartalanságok, abból az időből valóok, mikor gyarló fordítóink a latin nyelv igájába hajtották szolgálai fejüket. De talán kipusztultak vagy legalább meggyérültek volna, mint sok más latinosság, a latin hatás megszűntével; csakhogy ezek a latinosságok a német irodalmi nyelvben is meggyökeresedtek, s nekünk azt természetesen utánoznunk kell. Gyakran előforduló németesség a mutató névmás elhagyása is, pl. Mutatja a körülmény, hogy... Vegyük az esetet, hogy... Fölvetették a kérdést, hogy... (e h.: *az a körülmény, azt az esetet, azt a kérdést*). Vagy: Meddig fog tartani, nem tudhatjuk. Mire célzott, nem is sejtem. (E h.: *azt nem tudhatjuk, azt nem is sejtem*; de az effélékben még egy németesség van, t. i. az első mondat elejéről hiányzik a *hoggy* kötőszó.) Az *azon* névmás az élő nyelvben már csak „ugyanaz“ jelentésében él, pl. *azon* mód(on), *azon* melegiben, *azon* véresen; de mondani nem mondja senki: *azon* ember, sem: *ezen* szerződés, hanem *az* ember, *ez a* szerződés. Az *azon, ezen* névmásnak irodalmi használata hibának nem hiba, nem is németesség, csak egy darab avultság, azért bántja a nyelvérzékét, mert nem jó, ha az irodalmi nyelv az élő nyelvtől nagyon eltávolodik. Az *azon, ezen* helyett sokan az *ama, eme* névmást kapták föl, de ez esőbörből vödörbe lépés

(különösen így: *ama* elmélet, *eme* alkalom, *z* nélkül), mert az *amaz*, *emez* névmást az élő beszédben jelzőül már nem, hanem esakis főnév helyett használjuk és úgy is csak nyomatékosan.

A szenvedő igeről egy tudósunk, aki magyar nyelvészettel is foglalkozott, azt állította és bizonyíttatta, hogy „idegen észjárás utánozhatására tudósoktól mesterségesen csinált igeidom“.¹ Ez éppenséggel nem áll. Már csak azért sem, mert azokról a jámbor, ügyefogyott fordítókról, akik a kódexekben ezer meg ezer szenvedő igealakot hagytak az utókorra, föl sem lehet tenni akkora leleményességet, hogy föl tudtak volna találni a latin szenvedő igeragozásnak megfelelő alakrendszerét. A szenvedő mondatszerkezet megvan a mi nyelvcsaládunknak mind a két ágában, és egyik-másik nyelvben nagyon széleskörű, a latinénál sokkal szélesebb körű az alkalmazása. (Így pl. a vogul e h.: „az asszony ennivalót hozott neki“, azt mondja: „az asszonytól ennivalóval hozatott“.) A magyar szenvedő igeragozás is természetes fejlemény, és hajdanában bizonyára széltében éltek vele. A régi fordítók az élőbeszédből vették, nem maguk találták ki. Gyér nyomai a nép nyelvében ma is akadnak még itt-ott, nevezetesen szélső nyelvjárásokban: a székelységben, a moldvai csángóknál és Szlavóniában. A köznyelvből azonban teljesen kiveszett, mert azí az egy-néhány hagyományos alakot, amely még megvan, ú. m. *dícsértessék* (a Jézus Krisztus), *születik*, *méltóztassék*, tisztelettel *viseltetik*, benne *foglaltatik*, senki sem érzi már szenvedőnek. De abban igaza van az imént idézett tudósnak, hogy a szenvedő ige „erősen terpeszkedik a politikai [és a] hivatalos nyelvben, a német perrendtartás formáihoz szokott ügyvédek irataiban és az idegen. főkép német irodalom széles folyamából merítő tudó-

¹Fiály Henrik. *Hogy is mondják ezt magyarul?* 125. l.

mányos szakirodalmunkban“.¹ A politikai szónoklat, a közigazgatás és a törvénykezés meg a tudományos irodalom nyelvén kívül már papiroson sem találkozunk ezzel az elavult igealakokkal. De a német észjárásúak nem tudnak ellenni szenvedő kifejezésmód nélkül, azért megalkották maguknak az ilyen szerkezeteket: holnap *lesz* az ítélet *kihirdetve*, az egész készlet *ki lesz árusítva*, a javaslat *el lett fogadva*, a választás napja *meg lett állapítva* stb. Ilyeneket a közbeszédben gyakran hallani; az irodalomban nem igen terjedtek el, mert a nyelvjavítók jókor fölemelték ellenük óvó szavukat. Ennek az óvásnak meg az a következménye lett, hogy sokan általában tartózkodnak a *lesz* igeének és a *-va*, *-ve* képzős igenévnek öszszeszerkesztésétől. Pedig erre nincsen ok, csak tudni kell, mikor helyes, mikor nem. Helytelen pl., ha azt mondják: „Nálunk a boltok hat órakor *lesznek becsukva*“ (= werden geschlossen), de egészen helyes, ha állapotot jelölve azt mondom: „Mire beériünk a városba, a boltok már *be lesznek csukva*“. Sokan még a *van* igét sem merik *-va*, *-ve* képzős igenévvel egybeszerkeszteni s a vélt hibát úgy kerülik el, hogy valódi hibával helyettesítik ilyenképpen: a nyelve *bevont*, a hegytető hóval *borított*, a vendéglőben minden szék *elfoglalt*, a cél tehát *tudott* előttiünk. Ez éktelen németesség. (Különösen kedvelik és terjesztik a „nyugatosok“, de őket nem a hibakerülés jámbor szándéka vezeti, hanem az a törekvés, hogy úgy írjanak, ahogy más emberfia nem ír.)

A szenvedő alakra visszatérve meg kell még említenem, hogy újabban nagyon lábra kapott a szenvedő mondatszerkezetnek egy furesza pótléka, amelyben az állítmány a *nyer* ige meg a tárgya, pl. ugyanaz a szabály *nyer alkalmazást*, ez a hír nem *nyert megerősítést*, ezzel az ügy *befejezést nyert*, a kérdés beható *megvitatást nyert*, tisztázást *nyert*, megállapítást *nyert*, igazo-

¹ Id. m. 124. 4.

lást nyert, elintézését nyert, elhelyezést nyert stb. Semmi okunk sincs rá, hogy ennek a sok nyereségnek örüljünk.

A németességek között sűrűn szerepel a többes szám. Néhai való Geleji Katona István, a XVII. századbéli nyelvigazító, aki a magyar nyelvből ki akart küszöbölni holmi logikátlanságokat, hibáztatta egyebek között *a tizenkét apostol*-féle kifejezéseket is, mert hiszen nem egyről, hanem többről van szó, ennél fogva így kell mondanivaló: *a tizenkét apostolok*. Ez hiábavaló törekvés volt; a nyelvet nem lehet a logika szerint igazgatni. A magyarság tovább is ragaszkodott az ősi megszokáshoz, az egyes szám használatához, s ez rendjénvaló is volt. De elkövetkezett a német hatás, és ha odáig nem jutottunk is, hogy *a tizenkét apostolokról* beszéljünk, számtalanszor találkozunk a tősgyökeres magyar egyes szám helyett német módra használt többessel. Egészen közönséges németesség a két- és többtagú alany állítmányának többes számba tétele, pl. Anyja és nagyanyja *nevelték*. A miniszterelnök és a pénzügyminiszter Párizsba *utaztak*. A klasszicizmus és a romantizmus egymást fölváltva *uralkodtak* a nyugati irodalmakban. (Jól tudjuk, hogy ilyenek elvétele remekírók, pl. Vörösmarty és Arany tolla alól is kikerültek, de talán csak a rím vagy a versmérték kedvéért, s ez semmiképp sem menti a kisebbeket és az egészen kiesinyeket.) — Sokan még a németnél is németebbek és többes számot használnak olyankor is, mikor a német sem él vele, pl. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok; az Erdy- és Jordánszky-kódexek; a latin és görög *nyelvek*; a VII. és VIII. *osztályokban* stb. A „nyugatosoknak“ egyik hóbortja az elvont neveknek többes számba tétele; az ő nyakatekert, eredetieskedő nyelvükben csakúgy hemzsegnek a *meglátások, megérzések, magánosságok, elhallgatások, láthatatlanságok, megfoghatatlanságok* stb.

A németség hatása szegényíti is irodalmi nyelvünket. Minden nyelvnek tömérdek olyan szava van, amely

többfélét jelent, s az ilyeneknek más nyelvben több szó felel meg. Aki jól tud magyarul, az meg tudja választani, hogy többjelentésű német szó helyébe mikor tegye ezt, mikor azt a magyar szót. Akinek fogyatékos a magyar nyelvtudása (talán a német is), az beéri a német szónak egy megfelelőjével s ezzel félreszorítja azt a másik vagy azt a többi magyar szót, amely más-más alkalmammal inkább helyénvaló volna. Íme egy-két példa. Ami a németnek *verschieden*, azt igen gyakran mondják *különböző*-nek, holott *különféle*-ről van szó. A német *alt*-ra a magyarnak tíznél több szava van. Ha bútorról van szó, akkor az *alt* lehet *régi*, lehet *ódon*, lehet *ócska*. Ezt tudja minden jó nyelvérzékű magyar. Újabb regényekben, elbeszélésekben, rajzokban ezek helyett elharapódzott az *öreg* bútor, *öreg* fiókos-szekrény, *öreg* karszék. Ez nem költői megszemélyesítés, s a legutóbbi nem Arany János *öreg karszéke*, amelybe Toldi György „úr-magát vetette“, hanem csak gyarló németesség. — Lépten-nyomon találkozunk most az áthidaló *nos* szóval mint a német *nun* megfelelőjével, s ezzel félreszorítják a *hát* szót. — A „nyugatosoknak“ és önkénytelen követőiknek kedves költőszavuk az *és*; ezzel forgatják ki ősi örökségéből a *meg*, a *hát* és a *pedig* szót.

Ezzel kapcsolatban mindjárt szóvá teszem azt a nyelvszegényítést is, amelynek szülőanyja nem a német hatás, hanem néhány földrajz-tudósunknak hazafias buzgalma. Nekik köszönhetjük, — ha ugyan van benne köszönet — hogy most már csak a maradiak szókészletében vannak meg olyan külföldi városnevek, mint *Bécs*, *Boroszló*, *Drezda*, *Lipcse*, *Tübinga*, *Göttinga*, *Velence* stb., ellenben a korrallal haladó magyarok *Wienbe* és *Breslauba* utaznak, a *dresdeni* múkincsekben gyönyörködnek, a *leipzig*i, a *tübingeni* vagy a *göttingeni* egyetemre mennek tanulni, *Veneziában* üdülnék stb. Mindez pedig azért történik, hogy az osztrákok és a nagynémetek ne bosszantsanak minket *Ofen-Pest* emlegetésével és ne nevezzék

Kolozsvárt, Pozsonyt, Székesfehérvárt a maguk nyelvén *Klausenburgnak*, *Pressburgnak*, *Stuhlweissenburgnak*. Ebben a naiv reménységükben a mi földrajzi vezérembereink megcsalatkoztak ugyan, mert a németeknek eszük ágában sincs az ő szókészletüket meggyéríteni, de az új divaton kapó magyarok azért csak tovább *Wieneznek* és *Leipzigeznek*.

Hogy a mi édes magyar nyelvünk mennyire át meg át van itatva németességekkel, annak van egy jó próbája. Ha németül írunk, és egyszerre csak megáll a tollunk, mert valamely kifejezés hirtelenében nem jut eszünkbe, csak arra kell gondolnunk, hogy ezt magyarul hogy is mondjuk, és íme a tollunk mindjárt tovább szalad a papiroson.

A budapesti magyarságra nem érdemes a szót vesztegetni. Annak a forrásai a kabarék, szállító csatornái a kávéházak, a „zsúrok“ meg a többi társas összejövetelek. Ezeken a csatornákon át utat talált magának e kores nyelv az irodalomba is, mert akadtak írók, akik józan számítással inkább bizonyos közönség szája íze szerint írnak, semmint hogy balga idealizmussal nemesíteni akarnák közönségük ízlését.

A németességek között szép számmal vannak olyanok, amelyeket nem lehet esokorba kötni. Egy-egy gyönyörűséges virágszál, amelyet magában ültettek át német cserépből magyarba. Ilyenek: *föltétlenül*, *első sorban*, *ki van zárva*, *kizárt dolog*, *közismert*, *koszorúslány* (*nyoszolyólány* helyett), *rózsafüzér* (becsületes magyar neve: *olvasó*), *lekésni* a vonatot, a szabályokat *be tartani*, *elmesélni* (e h.: *elmondani*, *elbeszélni*), *beképzelt ember*, *bebeszélni* magának, *átfogó* javaslat, *lépíteni*, *amennyiben* (e h.: *ha*), *nyole napon belül* (kettős németesség, mert ami a németnek *nyolec nap*, az a magyarnak *egy hét*, éppen úgy, mint a franciának „tizenöt nap“-ja nekünk *két hét*), a sokszor megrótt *el van utazva*, amely tisztán nyelvtani szempontból nézve kifogástalan ugyan,

de mégis bántja az ép nyelvérzéket, mert érezni rajta az idegen ízt; éppen ilyen a *fiatal úr* a magyar *ifjú* helyett.

Határozottan német hatás alatt állanak azok is, akik sűrűn tarkítják beszédjüket és írásaikat latin, görög és latin-görög szavakkal. Ilyenek pedig sokan vannak. Én éppenséggel nem vagyok rajongó híve a purizmusnak. Vallom és követem ugyan azt az elvet, hogy ne használjunk idegen szót, ha van jó magyar megfelelője; de teljes készséggel elismerem bizonyos idegen szavak használatának jogosultságát. Még a szépírónak is szüksége lehet rájuk, mert némely idegen szóban van olyan jelentésbeli vagy hangulati árnyalat, amely a megfelelő magyar szóban nincs meg. Még kevésbé lehet el nélkülük a tudós; egyrészt azért nem, mert az idegen műszó neki és közönségének éppen azt és csakis azt jelenti, amit ő értetni akar; másrészt pedig a tudomány neizetközi volta miatt. Milyen nehéz dolgunk volna pl. nekünk nyelvészeknek, akik hat-hét nyelven írt szakmunkákat olvasunk, ha minden külföldi szaktársunk a teljes purizmusnak hódolna, s mi kénytelenek volnánk minden egyes közös műszó helyett hatot-hetet megtanulni! De az idegen műszók használatának is határa van, s ezen a határon jóval túlmege az a tudós, aki ilyenképpen ír: „eltekintve a *pronomina personalia suffixa syntaktikai functiójától*“, úgyhogy némely mondatában a névelőn és a kötőszón kívül nincsen magyar szó.

Politikusaink és újságíróink csakúgy ontják a latin, a görög és a latin-görög szavakat, de ezek nem a régi latinos világ maradványai, hanem jóformán mind a német újságnyelv virágai. Napról-napra reggel, délben, este fölvonulnak előtünk az ilyenek: *mentalitás*, *politikai atmoszféra*, *konzolidáció*, *szanálás*, *orientálódás*, *reparáció*, a hőségesebb szókészlettel rendelkezők nyelvében *liberáció*, lelki *konszonancia*, sőt *szentimentum* is. Olyan politikus vagy újságíró, aki tart magára valamit,

világért sem beszélne magyar *lélekről*, hanem az neki magyar *pszühé* (így!). Az idegen szavaknak megvan a maguk csábító varázsa, mert használójuk tudós színben tűnik föl. Meg aztán előkelőbbek is a magyar szónál, pl. amit a zálogházban közönséges nyelven *árverésnek* neveznek, az az Ernst-múzeumban, a Nemzeti Szalonban és az antikváriusnál *aukció*; előkelő asszony szalonjában nem állhat *üvegszekrény*, hanem csak *vitrin*. De legfőbb előnyük az idegen szavaknak az, hogy kényelmesek; egyrészt azért, mert készen kapni őket a németben, másrészt mert veszedelem nélkül dobálódzhatik velük az is, aki a jelentésükkel ninesen egészen tisztában. Az ilyen aztán nyugodt lélekkel beszél *állandó permanenciáról*, *pontos precizitásról* és *progresszív haladásról*.

De a magyar nyelv betegségei nem mind idegen földről behurcolt bajok; támadt idehaza is elég. Ilyenek mindenekelőtt a nyelvtani hibák, pl. *magatartásom*, *magaviseletem*, *névnapom*, sőt *nevenapom* is (e h.: *magam-tartása*, *magamviselete*, *nevemnapja*); *Kolozsváron*, *Pécsen*, *Brassón* (e h.: *Kolozsvárt*, *Pécsett*, *Brassóban*): *hasznothajtó*, *vésztyjóslo*, *tudománytmentő* (e h.: *haszonhajtó*, *vésztyjóslo*, *tudománymentő*). (Ellenben jó nyelv-érzékre vall a *Vagyonmentő vásár* elnevezés, fényes példája annak, hogy akármilyen képtelenséget is helyesen lehet kifejezni.)

Lépten-nyomon belebotlunk jó magyar szavaknak és szókapcsolatoknak ferde használatába. A régi magyar *beszámol* valamivel, t. i. azzal, ami — hivatalos nyelven szólva — „elszámolás kötelezettsége mellett“ rája volt bízva; az új magyar *beszámol* valamiről, mikor azt akarja mondani, hogy elmond vagy jelent valamit. — A *szóvá tenni* kifejezést néhány évtized óta szeltében használják „szóba hozni, meg- vagy fölemlíteni“ értelemben, pedig *szóvá tenni* valamicskével többet jelent, s ez a valamieske nem éppen lényegtelen, t. i. „helytelenítve, rosszalva említeni“. — *Kiveszi*

a részét az ételből, a mulatságból, az élet örömeiből, minden jóból: helyesen van mondva; de nem helyes dollog azt mondani: *kiveszi a részét* a munkából, a fáradalmakból, a választási küzdelmekből, a verekedésből, a sebesültek ápolásából stb., mert *kivenni a részét* nem azt jelenti: „résztvenni“, és igen furcsa volt, mikor a háború alatt egy újság azt írta a főpapságról, hogy *ki fogja venni a részét* a hadikölcsönből. — Sok visszaélést követnek el a *létére* szóval is, mert nem tudják, hogy ebben benne lappang az „ámbár, habár, noha“. Ha azt mondja valaki: „Gazdag ember *létére* soha egy fillért sem ad a szegényeknek“, az helyes magyar beszéd, de nem szabad mondani: „Gazdag ember *létére* marékkal szórja a pénzt“. — Nagyban garázdálkodott vagy tíz évig a *révén* szó; most már meglehetősen félreszorult, de azért még mindig föl-fölüti a fejét ott, ahol nem helyénvaló. Ezt olyasvalaki kapta föl, aki tudta, hogy az *által* névutó használata némely esetben magyartalanság, de azt már nem tudta, hogy mikor helyes, mikor nem. Kapóra jött neki a *révén*, és az *által*-t számkivetette a szókészletéből. A *révén* csakhamar annyira elburjánzott, hogy egy időben alig volt olyan névutó vagy rag, amely helyett ne használták volna. Ha valaki hamarjában nem tudta, milyen névutót vagy ragot használjon, a *révén* szóval segítette magát. Az mindenre jó volt. A tüzet a kitóduló *füst révén* vették észre; az író gyengéit megbocsátották *ragyogó érdemei révén*; a halott kilétét az ujján talált *gyűrű révén* állapították meg. — A kényesebb nyelvérzéket kellemetlenül érinti a *múlik* igének újabban fölkapott használata is. *Rajta múlt* ez vagy az: azt jelenti, hogy ő volt az oka, hogy ez vagy az nem lett meg. Most a *rajta múlikot* helytelenül „rajta fordul meg, rajta áll, tőle függ“ értelemben használják, s az a szónok, aki azt mondta: „*Rajtunk múlik*, hogy Magyarország ismét talpra álljon“, nem is sejtette, milyen lesújtó jóslatot ereszt ki az ajkán. — Igen közön-

séges hiba az igekötő elhagyása is, abban a hiszemben, hogy a megfelelő rag mellett fölösleges. Különös dolog, hogy aki állítva helyesen így beszél: *abba beleegyezem, ahhoz én is hozzászóllok, arra magam is rászorulok*, tagadva már csonkán mondja: *abba én nem egyezem, ahhoz én nem szólok, arra én nem szorulok*, holott az ige nem *egyezem, szólok, szorulok*, hanem *beleegyezem, hozzászóllok, rászorulok*.

Nyelvünk mostani arculatának vannak másféle szepelői is. Elbeszélő irodalmunkban sokszor bosszant bennünket a hibás vagy a túlságig vitt, ízléstelen népieskedés, nemkülönben egyes fölkapott népi szavaknak derűreborúra való használata. Ilyenek pl. *duruzsol, fölhördül, megtorpan, visszatorpan* (e két utóbbinak félreértése maga után vonta az *összeterpant*, ami képtelenség). Kellemetlenül hat reánk az is, ha tréfás szót komolyan használnak, pl. mikor I. Napóleon életrajzában *katonaság* helyett *katonáékat* olvasunk, vagy mikor a vezércikk-író jóvátételi *fizetségeket* emleget. Ízléstelenség a *vedleni, átvedleni* szónak ilyen használata: a reformáció korában sok katolikus pap protestáns pappá *vedlett*; a műbíráló egyszerre drámaíróvá *vedlett át*. — Azután egy esomó elkoptatott, útszélivé süllyedt szó és kifejezés, mint: *tető alá hozni* (törvényt, kényszerkölcönt, külföldi kölcönt), tényt *leszögezni*, a dolgot így vagy úgy *beállítani*, kérdést *kikapcsolni*, hatást *kiváltani*, a szívbe (vagy a lélekbe) *markol*, ennek meg ennek *függvénye*, *kapuzárás* és *kapunyitás* a Nemzeti Színházban stb. Végül sok embernek ilyen vagy olyan szavajárása. pl. a *jelzem* vagy a *megjegyzem* mint mondatkezdő, és mindnyájunknak jó ismerőse, a hézagöltő *ugy-e*. Szerencse, hogy az ilyenek csak múló divatok.

*

A nyelv történetéből meglehetősen sok olyan jelenséget lehet kimutatni, amely keletkezésekor vagy beszár

mazásakor szokatlan volt, ennél fogva minden bizonynyal bántotta az akkoriak nyelvérzékét. A mienket ezek már nem bántják. Hagyományos elemeivé váltak a nyelvnek, s a nyelvérzék nem tesz különbséget köztük és más nyelvi jelenségek között. Amin mi, mostan élő nemzedék, megütközünk és bosszankodunk, annak egy részéről az idő szintén leoptathatja a szokatlanság bántó bélyegét. Akkor a jövődöbeli nemzedékek nyelvérzéke már nem fog e befogadottak ellen berzenkedni, csak a nyelvtudós tudja majd megállapítani, hogy ezek valami-kor helytelenség számba mentek.

Azt mondhatná mármost valaki: ha így van a dolog, akkor ne avatkozzunk bele a nyelv fejlődésébe, hanem hagyjuk szabadjárá; döntse el a gyakorlat, hogy mi maradjon meg, mi ne. — Ez mindenesetre a legnagyobb szabadelvűség volna, de ennyire szabadelvűeknek nem szabad lennünk. A magyar nyelv a mienk, magyaroké, a mi féltett ősi nemzeti örökségünk, a magyar lélek megnyilatkozása, amely minden gondolatunkhoz, minden érzésünkhöz leghívebben símul hozzá. Nem nézhetjük közömbösen, hogy avatatlanok rontják és elékte-lenítik. Nem szabad belenyugodnunk abba, hogy amit mi rossznak érzünk, az dédunokáinknak talán már jó lesz. A gyakorlat sok mindent szentesíthet, de ha nekünk nem kívánatos, hogy valamit szentesítsen, akkor azt üldözniük, irtanunk, pusztítanunk kell. Már pedig a nyelvbeli gyomnak, dudvának, fattyúhajtásoknak és idegen csemetéknek szentesítése nem kívánatos. A nyelvérzéket ápolni, fejleszteni kell és mindig ébren kell tartani. Akik közömbösek, fásultak, azoknak járjon ki a megrovás ostora. Minden igaz magyarnak rajta kell lennie, hogy az a nyelv, amelyet az új nemzedéknek átadunk, ne akármilyen szedett-vedett nyelv, hanem törölmetszett magyarság legyen.

N Y E L V J A V Í T Á S O K.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselőlete.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kéri a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne*-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipcse*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: *Holnap eljövök hozzád*, hanem: *elmegyek hozzád*. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: *Holnap elhozom hozzád az új könyvem is*, hanem: *elviszem hozzád*. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstséknél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Fölösleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van, a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól* *különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem *tartotta meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legföljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múlólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.